

Araştırma

ERGENLERİN AİLE İÇİ ŞİDDETE MARUZ KALMA DURUMLARI VE AİLE İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluating the Status of the Adolescents' Exposed to Domestic Violence and Family Relations

Vedat İŞIKHAN *

Şeyda ŞENVER YILDIRIM **

* H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyesi, Doç. Dr.

** Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu 183 Özürlü, Kadın, Çocuk ve Sosyal Hizmet Danışma Hattı sosyal hizmet uzmanı, bilim uzmanı

ÖZET

Aile içi şiddet, sağlıklı iletişim kurulamayan ailelerde ortaya çıkan ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyen bir davranıştır. Bir çocuğun sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişmesi için en uygun ortam olan aile, ne yazık ki çocuğun şiddete maruz kaldığı ilk yer olabilmektedir.

Bu çalışma, ergenlerin aile içinde şiddete maruz kalma durumları ve aile ilişkilerinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler, Ankara İli Altındağ İlçesinde 9 okulda öğrenim gören 379 öğrenciye "Görüşme Formu" uygulanarak toplanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS bilgisayar programı (versiyon 11.0) kullanılarak bilgisayara girilmiştir.

Araştırma sonunda, babaların %31,4 ve annelerin %29,8'inin çocuklara fiziksel şiddet uyguladığı belirlenmiştir. Ailelerin en çok ekonomik sorun yaşadığı belirlenirken "aile içi şiddeti" ailenin en önemli sorunu olarak gören ergenlerin oranı sadece %3,3 bulunmuştur. Aile içinde şiddete maruz kalma ile ergenin aile ilişkilerini değerlendirme durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p < 0,001$). Ergenin cinsiyeti ve ebeveynlerin eğitim durumu ile ebeveynlerin aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesinde etkili olan faktörün "anne ve babanın aile içinde fiziksel şiddet uygulaması" olduğu bulunmuştur.

Aile içinde şiddetin önlenmesi için, şiddet konusunda farkındalık yaratmak ve aile içinde sağlıklı iletişim ortamı sağlayabilmek amacıyla "Ebeveyn Eğitimi" programlarının başlatılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler:

Aile ilişkileri, aile içi şiddet, çocuk ihmal ve istismarı, sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti.

ABSTRACT

Domestic violence is a behaviour occurring in unhealthy families and effecting the family relations negatively. While family creates the most suitable conditions for the child to grow up, unfortunately it could be the first place that the child is exposed to violence.

The aim of this study is to evaluate the status of the adolescents' exposure to domestic violence and their family relations. Survey Method has been used for this study. The data was collected from 379 students at 9 schools in Altındag borough in Ankara. Interview Form has been applied to these students. The acquired data has been entered into computer by using SPSS program (version 11.0).

According to the study, it has been detected that physical violence applied by father to child is 31,4% and physical violence applied by mother to child is 29,8%. The most important problem in these families is economical problems; and the rate of the adolescents who consider family violence as the most important problem of a family is only 3,3%. There is a significant correlation at $p<0,001$ level between being exposed to family violence and evaluating family relations. No significant correlation has been found between the adolescents' sex and family education status and adolescents' being exposed to domestic violence in the family ($p>0,05$).

In this study, a correlation at $p<0,001$ level has been detected between being exposed to domestic violence and applying violence of the adolescents in the family. It was found that "physical violence applied by father and mother to child" affected adolescents' evaluation of the relationship within family.

In order to prevent domestic violence, maintain conciousness and provide effective communication in the family, "Parent Education" programs are required.

Key words:

Family relations, domestic violence, child abuse and neglect, social work, school social work.

GİRİŞ

Aile, bir bireyin fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal ihtiyaçlarının da doyurulduğu sosyal bir ortam olarak çocuğun gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Bireyin duygusal ihtiyaçları ancak işlevlerini sağlıklı olarak yerine getirebilen bir ailede karşılanabilir (İl, 2001). Aile içi şiddet günümüz dünyasının en önemli sosyal sorunlarından biridir. Çünkü dünyamız, her geçen gün daha da saldırganlaşan insanlardan oluşan bir hale gelmektedir. Hiç şüphesiz en önemli fonksiyonu sağlıklı ve mutlu çocuklar yetiştirmek olan aileler, içinde şiddeti barındırmayan, sevgi dolu aileler olsalardı belki de şiddet bu kadar yaygınlaşmış olmayacaktı. Şiddetin var olduğu ailelerin %80'inde çocuk vardır. Bunların en az %50'sinde, çocuklar doğrudan şiddete maruz kalmakta, şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocukların en az %30'u da başkalarına şiddet uygulamaktadır (Hafford, 1991, akt., Içli, 1995: 18). Şiddet bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmaktadır. Şiddete maruz kalan birey yaşadığı travmalar sonucu sağlıklı düşünme yeteneğini kaybettiği için öfke kontrolünü sağlamakta güçlük çekeceğinden çevresine ve ken-

disine karşı şiddet göstermektedir. Bunun en güzel örneği, eşinin fiziksel şiddetine maruz kalan kadınların kendi çocuklarını dövmesidir. Bunun yanında ailesi içinde şiddete maruz kalan ya da kendisi doğrudan şiddete maruz kalmaya bile şiddete şahit olan çocuklar sorun çözme yaklaşımı olarak şiddeti öğrenecek ve bir şiddet kısır döngüsü oluşacaktır. Şiddet aile içinde genetik bir kod gibi bir üyeden diğerine sosyal öğrenme yoluyla geçtiğine göre içinde şiddet olan ailelerin yapılarının çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Ailesi içinde şiddete maruz kalan çocuk kendisinin değersiz bir varlık olduğu inancı ile büyüyeceği için, özgüveni düşük bir yetişkin olacaktır. Sorunlarını çözme konusunda ailesinde model aldığı insanların yaptığı gibi şiddeti kullanmaya yatkın, saldırgan bir kişilik özelliği gösterebilir. Küçükken şiddet ile bastırılan çocuk, ergenlik çağına geldiğinde yaşadıkları konusunda ailesine başkaldırmaya ve ailesinin davranışlarını sorgulamaya başladığında şiddetin dozajı da artabilmektedir. Çünkü çocukluk döneminde duygularını bastırması daha kolay olan birey, ergenlik döneminde kendisini ailesine kabul ettirebilmek için ebeveynleri ile çatışmaya girecek ve bu çatışmalar ebeveynler tarafından iyi yönetilmediği takdirde ergenin tüm yaşamını olumsuz etkileyecek ve ailesi ile iliş-

kilerinin bozulmasına neden olacaktır.

Aşağıda, şiddet, aile içinde çocuğa yönelik şiddet ve çocuklarını ihmal ve istismar eden ebeveynlerin özellikleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Bu yapı, araştırmanın konusu olan, ergenlerin aile içinde şiddete maruz kalma durumlarını ve aile ilişkilerini değerlendirme olanağı vermektedir.

1. Şiddet ve Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet

Şiddet, bir amaçla yerine getirilen bir eylem, başka bir insanda fiziksel bir rahatsızlık ve yaralanmaya neden olan davranış olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, sosyal psikolojide geçerli olan saldırmak ve fiziksel saldırı kavramlarıyla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Gelles ve Strauss, 1990: 15). Çocuğa yönelik şiddet yalnızca dayakla sınırlı değildir. Cinsel istismar, duygusal ve fiziksel istismar, duygusal ve fiziksel ihmal de buna dahildir. Çocuğa yönelik şiddete sebep olan koşullar ise çok çeşitlidir. Eğitimsizlik, yoksulluk, psikolojik nedenler, çocukla ilgili nedenler bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Çocuklar genellikle şiddet ile evde tanışır. Bir çocuğun sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişmesi için en uygun ortam olan aile ortamı, aynı zamanda bireyin şiddete maruz kaldığı ilk yer ve şiddet dünyasına açılan ilk kapıdır. Dökmen (2004: 142), çocuk-

lara yönelik uygulanan şiddeti "ahlak dışı" olarak nitelemektedir. Çünkü güçlü'nün güçsüze yaptığı zulüm ahlak dışıdır ve çocuklar ebeveynlerine karşı güçsüz durumdadır. Ancak bu ahlak dışı eylem öylesine yaygındır ki "çocuk ihmal ve istismarı" dünyanın en büyük sosyal sorunlarından birisi olmaya devam etmektedir. Ailede çocuğa yönelik şiddet olaylarına her toplumda rastlamak mümkündür. Eğitim seviyesi arttıkça bu tür olayların azalacağı düşünülse de, günümüzde ana-babasının dayağı nedeniyle ölen, sakat kalan çocukların sayısı artmaktadır. Çocuğa yönelik şiddet davranışlarında kimi ana babalar o kadar ileriye gitmektedir ki çocuğu acımasızca dövmek, yaralamak şöyle dursun; maşa, demir, sopa gibi cisimlerle işkence yapmakta, aç ve susuz saatlerce bir yerde bırakabilmektedir. Böyle ana babaların eğitiminden çok ruh sağlığı ile ilgilenilmesi gerekir (Yörükoğlu, 1992: 1).

Aile içinde çocuğa yönelik şiddet tanımını çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır. Literatürde şiddetin, ihmal ve istismar kavramları ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Şiddet tanımlanırken ihmal ve istismar kavramları tercih edilmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı türleri arasında fiziksel, duygusal ve cinsel istismar yer almasına rağmen bu araştırmanın sınırlılığı içinde ergene yönelik

şiddet fiziksel istismar kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Ailede çocuğa yönelik şiddet literatürde genellikle çocuk ihmali ve istismarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk istismarı; çocuğa bakmakla sorumlu kişilerin (bu ailesi ya da bir yakını olabilir) çocuğa karşı uyguladığı fiziksel, duygusal ve cinsel olarak yapılan kötü davranışları ifade eder. Çocuğu dövmek, ısırarak, tekmelemek, yakmak, cinsel ilişkiye zorlamak, aşağılamak, bağırarak, küçümsemek, çocuğun duygularını önemsememek davranışlarının tümü istismar davranışıdır. İstismarın yanında belirtileri daha güç görülen bir şiddet türü de ihmaldir ki bu çocuğun beslenme, barınma, sağlık sorunlarının tedavisi, eğitimi gibi ihtiyaçlarının karşılanmaması yanında sevilme ve kabul görme, kendini gerçekleştirme olanaklarının aile içinde çocuğa sunulmamasıdır. İstismar davranışlarına göre ihmalin teşhisi daha güç olmaktadır (Koşar, 1989:42-48 ; Kars, 1996: 18-20).

En genel anlamda çocuk istismarı ve ihmali 18 yaşın altındaki çocuğun, ondan sorumlu kişi ya da kurumlar tarafından, gelişimini her yönden zedeleyici biçimde fiziksel, cinsel ve mental zarar görmesi olarak tanımlanmaktadır (Kozcu, 1991: 381). Fiziksel istismar ise, bir çocuğun gelişim ve fonksiyonlarında sürekli bozukluklar ve yaralanmalara neden olan, çocuğa acı veren ve kaza dışı

meydan gelen, çocuğa yönelik şiddet olarak tanımlanabilir. Kadushin' e göre (1970: 209) fiziksel istismar çocuğun fiziksel olarak zarar görecektir şekilde dövülmesidir. Fiziksel şiddet hafif ve ağır şiddet olmak üzere ikiye ayrılabilir. Hafif şiddet türü genellikle normal ya da alışkanlık olarak algılanmaktadır. Bu şiddet türünün belirtileri oldukça hafif olduğundan anlaşılabilirliği de oldukça güçtür ve bu da mağdurun şiddet döngüsü içinde kalmasına sebep olmaktadır. Ağır fiziksel şiddette ise çok bariz belirtilerle durum fark edilebilir. Yanıklar, ısırlıklar, iç kanamalar vs. belirtileri nedeni ile çocuk genellikle tıbbi tedavi almak zorunda kalmaktadır (Buchner ve diğ., 1998: 82; Kirst-Ashman ve Hull., 1999: 254-255).

Çocuk ihmali geçmişte ve şimdi çocuğa diğer kötü muamele şekillerine göre daha yaygın olmasına rağmen, diğerlerine göre daha az önemsenmektedir (Howes, 1990). Literatürde fiziksel ve cinsel istismara daha sık rastlanmaktadır. İhmale öncelik verilmemekle birlikte ihmal, çok daha fazla sayıdaki çocuğu etkilemektedir ve çocuklar üzerindeki daha ciddidir. Fiziksel istismar üzücü, acı verici ancak zamanla sınırlıdır. Bununla birlikte ihmal kronik ve sürekli (Kadushin, 1988: 150).

Aile içinde şiddete maruz kalan ergenlerin aile ilişkilerinin değerlendirilebilmesi amacıyla çocuklarını ihmal ve istismar eden ebeveynlerin kısa

da olsa hangi özelliklere sahip olduğunun bilinmesi önem taşımaktadır. Aşağıda bu konu ele alınmıştır.

2. Çocuklarını İhmal ve İstismar Eden Ebeveynlerin Özellikleri

Çocuklarını istismar eden ebeveynlerin daha çok kendilerine saygısı olmayan, kendilerini kontrol edemeyen, ruh sağlığı bozuk olan ve anti sosyal kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kişilerin çocuğun gelişimi konusunda bilgisiz olduğu ve çocuğun gelişimi konusunda gerçek dışı beklentiler içinde bulunduğu bilinmektedir.

Çocuk istismarıyla ilişkili bazı kişilik özellikleri arasında, narsistik eğilimler, zayıf tepki kontrolü, kompulsivite, düşük benlik saygısı, aşırı kaygı, depresyon, empati kuramama gibi nitelikler dikkat çekmiştir (Kozcu, 1991: 384). Çocuklarını istismar eden ebeveynler, genellikle çocukların kişilik ve davranışlarıyla uygun olmayan beklentiler için girer. Çocuğun yaşı ve kapasitesini aşan rol ve işlevleri yerine getirmesini bekler. Ebeveynler çocuğun gelişim sürecinin doğal bir parçası olan bencilliği, hayalciliği tolere edememekte; ondan yetişkin davranışları beklemektedir (Arıkan, 1988: 81). Ayrıca istismarcı ebeveynler çocuklarını istismar etmeyen ebeveynlere göre çocuklarına daha az pozitif davranış sergilemektedir (Burgess ve diğ., 1990: 43). İstismarcı ebeveynlerin

çoğu kendi istismar davranışlarının sorumlusu olarak çocuklarının bazı kötü davranışlar sergilemesini gösterirler. Ebeveynler, kendi çocuklarına otoritelerine meydan okuduğu için sıkı disiplin kuralları uygular (Coontz ve Martin, 1990: 79).

Çocuklarını ihmal ve istismar eden ebeveynlerin erken evlenip, erken çocuk sahibi olduğu, geniş ailelerden geldikleri, sosyal çevrelerinin dar olduğu, düşük zeka özellikleri gösterdiği ileri sürülmektedir (Arıkan, 1987; Horton ve Cruise, 2001: 16). Çocuklarını ihmal ve istismar eden aileler kişisel psikolojik sorunları ve yüksek stresli, kendilerini desteklemeyen çevresel etkenler arasına sıkışıp kalmışlardır (Gaudin ve diğ., 1988: 187). Çocuklarını ihmal ve istismar eden bireylerin özelliklerini bilmeden bu sorunu çözmek konusunda girişimlerde bulunmak boşa bir uğraş olacaktır. Çünkü sorunu ortaya çıkaran nedenler ortadan kaldırılmadığı sürece soruna köklü bir çözüm getirmek mümkün değildir.

Pfeiffer ve diğ., (1999)'nin farklı şehirlerden 16.190 ergenle yaptıkları araştırma sonunda, ergenlerin %9,8'i çocukluklarında ebeveynlerinin kötü muamelelerine maruz kaldıklarını, %29,7'si hafif şekilde dayak yediklerini, %17,1'i, ağır şekilde dövüldüklerini ve %43'ü şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ergenlere yine son 12 ay içinde şiddete maruz kalıp kalmadıkları sorulmuş ve er-

genlerin %7,2'si ebeveynlerinin kendilerine kötü muamelede bulunduğunu, %8,1'i ağır şekilde dayak yediklerini, %26,7'si hafif şekilde dövüldüklerini belirtmişlerdir. Yani ergenlerin yarıya yakını son 12 ay içinde aile içi şiddete maruz kalmışlardır.

Gelles ve Strauss'un 1985'te yaptığı araştırmada çocuk istismarının iki ayrı oranı hesaplanmıştır. İlk üzerinde durulan oran çocuğun ağır fiziksel istismarını içeren ısırılma, yumruklanma, şiddetlice dövülme, bir cisim ya da suyla yakılma ve bıçak ya da silahla tehdit edilip saldırıya uğrayıp uğramadığına ilişkin olmuştur. Bu ölçümde istismar hızı %024 olarak bulunmuştur. Bu orana göre Amerika Birleşik Devletlerinde yılda yaklaşık 1,5 milyon çocuk ciddi şekilde saldırıya uğramaktadır. İkinci ölçümde ise daha hafif şekilde istismara maruz kalmış çocuklar ile ağır şekilde istismara maruz kalmış çocukların tamamı ölçüme dâhil edilmiştir. Bu ölçümün sonucunda yılda her 1000 çocuktan 110'unun şiddete maruz kaldığı görülmüştür (Gelles ve Strauss, 1990: 30-31)

Mousavi ve Rogers'ın 2001 yılında çocuk ihmal ve istismarının lise öğrencileri arasındaki yaygınlığını ve öğrenciler üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla Tahran'ın 5 bölgesinde 2240 öğrenci arasında yaptığı çalışmada öğrencilerin %24'ü fiziksel istismar türlerinden bazılarında maruz kaldıklarını ifade ederken %34'ü

geçmişte fiziksel istismara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin %43'ü hayatlarında en az bir kez dayak yedikleri saptanmıştır. Bunu, %23 ile fiziksel istismar ve duygusal şiddet; %15 ile ihmal ve %4.7 ile cinsel istismar izlemiştir (Mousavi ve Rogers, 2001).

Tang (1996) tarafından yaklaşık 375 Çinli üniversite öğrencisine ergenlik çağı boyunca yaşadıkları istismar sorulmuştur. Öğrencilerin %62,2'si sözlü olarak, %13,2'si hafif fiziksel istismara ve %8,5'i ise çeşitli kereler fiziksel istismara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Ülkemizde ise Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995)'nin 2400 ergen arasında yaptığı araştırmada ergenlerin karşılaştığı en önemli 3 sorun %12,9 ile aile ilgisizliği, %10,9 ile aile baskısı, %9 ile büyüklerin anlayışsızlığı ve yalnızca %1,5 ile aile içi şiddete maruz kalma olarak ifade edilmiştir. Bunu yanında ailede ergenlere yönelik dayak olduğunu ifade eden ergenlerin oranı %10,5'dur. Erken ergenlerde bu oran 16,9 iken geç ergenlerde %6,8'e kadar düşmektedir. Ergenlerin %93,3'ü gibi çok yüksek bir oranla anneleri ile ilişkilerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda kendilerini dövmeyen bir anne isteyen gençlerin oranı ise %3,5 tir. Ancak babaları ile ilişkilerinin iyi olduğunu ifade eden ergenlerin oranı %82,3 ve

kendilerini dövmeyen bir baba isteyenlerin oranı %7,5 tur.

Aşağıda yer alan çalışmanın kapsamında sadece mağdur ya da şiddet uygulayan değil, şiddeti yaşayan ailenin ilişkileri ve diğer aile dinamiklerinin ergen tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmektedir. Bu nedenle araştırmada şiddet, bir birey sorunu olarak değil önemli bir aile sorunu olarak ele alınmaktadır.

3. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı; ergenlerin aile içinde şiddete maruz kalma durumları ve aile ilişkilerinin ortaya konulmasıdır.

Bu genel amaca uygun olarak araştırmanın alt amaçları aşağıdaki soru cümleleri ifade edilmiştir:

- Ergenlerin ve ailelerinin sosyodemografik ve ekonomik özellikleri nelerdir?
- Ergen ailelerinin önemli sorunları nelerdir?
- Ergen ailelerinde çocuğa yönelik şiddet var mıdır?
- Ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesi ile aile içinde şiddet uygulanması arasında ilişki var mıdır?

4. Gereç ve Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılan işlevsel tanımlar, araştırmanın evren

ve örnekleme, veri toplama araçları ve bunların çözümlenmesi yer almaktadır.

4.1. Tanımlar

Araştırmada geçen ergen, şiddet, fiziksel şiddetin operasyonel tanımları aşağıda yapılmıştır.

Ergen: Ankara Altındağ İlçesinde Lise 2. sınıfta öğrenim gören gençler.

Şiddet: Evde ebeveynler tarafından çocuğa ya da baba tarafından anneye uygulanan fiziksel gücü ifade etmektedir.

Fiziksel Şiddet: Şiddet mağdurunda yaralanmalara neden olan, acı veren ve kaza dışı meydana gelen tokat atma, kulak çekme, dayak atma, sopayla şiddetlice dövme gibi davranışları içeren şiddet türü.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırmada "tarama modeli" kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bu durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2005: 77). Bu araştırmada ergenlerin aile ilişkileri ve aile içinde şiddete maruz kalma durumları kendi ortamlarında incelenmeye ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini, Ankara'da Lise 2. sınıfta öğrenim gören ergenler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu

(TÜİK) yetkililerinin verdiği aile içi şiddetin alt sosyo-ekonomik düzeyde daha yaygın olduğu bilgisinden yola çıkılarak, ayrıca araştırma süresinin yetersizliği ve araştırma bölgesinin araştırmacılara yakın olması göz önünde bulundurularak Altındağ ilçesinde Lise 2. sınıfa devam eden öğrenciler araştırmanın çalışma evreni olarak seçilmiştir.

Altındağ ilçesinde bulunan 24 lisede 3512'si erkek ve 2665'i kız olmak üzere toplam 6177 öğrenci olduğu Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden öğrenilmiştir. Bu rakam çalışma evrenini oluşturmuştur. Çalışma evreninin tespit edilmesini takiben TÜİK Örnekleme Birimi tarafından yapılan örnekleme sonunda örneklemin, kız ve erkek öğrencilerin oranları da dikkate alınarak 218 erkek 166 kız öğrenci olmak üzere toplam 380 kişi olmasına karar verilmiştir. Böylece her okuldan 22 erkek ve 16 kız toplam 38 öğrenciye ulaşılması öngörülmüştür.

Araştırma sonucunda Altındağ bölgesinde yer alan 9 okulda toplam 379 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu öğrencilerden 210'u kız, 169'u erkektir. Kız ve erkek öğrencilerde hedeflenen örnekleme ulaşılamamasının sebebi okulların bazılarını meslek lisesi olması nedeniyle sadece kız öğrencilerin eğitim görmesinden kaynaklanmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları ve Çözümlemesi

Araştırmada veriler hazırlanan Görüşme Formu ile toplanmıştır. Bu Görüşme Formu:

- Ergenlerin yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerine ve ebeveynlerinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslekleri ve ailenin gelir durumu gibi demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlere ilişkin sorular ve

- Aile içinde fiziksel şiddetin varlığına ilişkin sorular ve ergenlerin aile ilişkilerinin değerlendirilmesine yönelik sorulardan oluşmuştur.

Görüşme Formu öndeneme amacıyla Ankara İskitler Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesinde 15 öğrenci üzerinde uygulanmış ve uygulama sırasında anlaşılamayan ya da yanlış anlaşılan sorular göz önüne alınarak Görüşme Formuna son şekli verilmiştir.

Toplanan veriler bilgisayara aktarılmış ve SPSS For Windows 11.0 paket programı aracılığı ile çözümlenmiştir. Değişkenlerin niteliğine göre sayı, % ve kay kare (χ^2) analizleri yapılmıştır.

5. Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular aşağıda çizelgeler halinde sunulmuştur:

Çizelge 1: Ebeveynlerin Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulaması

Fiziksel Şiddet Uygulama	Baba		Anne	
	Sayı	%	Sayı	%
Uygulanmadı	225	62,6	254	70,1
Bana uyguladı	27	7,5	24	6,6
Kardeşlerime uyguladı	9	2,5	14	3,8
Bana ve kardeşlerime uyguladı	31	8,6	64	17,8
Anneme uyguladı	21	5,8	-	-
Hepimize uyguladı	46	12,8	6	1,6
Toplam	359	100,0	362	100

Yanıtsız:20

Yanıtsız:17

Çizelge 4: Babanın Eğitim Durumu İle Babanın Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulama Durumu Arasındaki İlişki

Babanın Eğitim Durumu	Babanın Fiziksel Şiddet Uygulaması							
	Uygulamadı		Bana Ve/Veya Kardeşlerime		Anneme		Hepimize	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul Mezunu veya Hiç Okula Gitmemiş	94	41,8	33	49,3	12	57,1	23	50
Ortaokul Mezunu	52	23,1	14	20,9	4	19	6	13
Lise Mezunu	52	23,1	11	16,4	4	19	12	26,1
Yüksekokul-Fakülte	27	12	9	13,4	1	4,8	5	10,9
Toplam	225	100	67	100	21	100	46	100

Yanıtız: 20

 χ^2 : 6,196

sd:9

p > 0,05

Çizelge 5: Annenin Eğitim Durumu İle Annenin Ailede Fiziksel Şiddet Uygulaması Arasındaki İlişki

Annenin Eğitim Durumu	Annenin Fiziksel Şiddet Uygulaması			
	Uygulamadı		Uyguladı	
	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul Mezunu veya Hiç Okula Gitmemiş	148	58,3	70	64,8
Ortaokul Mezunu	51	20,1	18	16,7
Lise Mezunu	32	12,6	15	31,9
Yüksekokul-Fakülte Mezunu	23	9,1	5	4,6
Toplam	254	100	108	100

Yanıtız: 17

 χ^2 : 3,018

sd:3

p > 0,05

Çizelge 6: Ergenin Aile İlişkilerini Değerlendirmesi İle Babanın Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulama Durumu Arasındaki İlişki

Aile İlişkilerini Değerlendirme	Babanın Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulama Durumu							
	Uygulamadı		Bana ve/veya Kardeşlerime		Anneme		Hepimize	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İyi	184	81,8	43	64,2	11	52,4	22	47,8
Orta	35	15,6	14	20,9	8	38,1	15	32,6
Kötü	6	2,7	10	14,9	2	9,5	9	19,6
Toplam	225	100	67	100	21	100	46	100

Yanıtız: 20

 χ^2 : 38,590

sd:6

p < 0,001

Çizelge 7: Ergenin Aile İlişkilerini Değerlendirmesi İle Annenin Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulama Durumu Arasındaki İlişki

Aile İlişkilerini Değerlendirme	Annenin Aile İçinde Fiziksel Şiddet Uygulaması			
	Uygulamadı		Uyguladı	
	Sayı	%	Sayı	%
İyi	202	79,5	60	55,6
Orta	44	17,3	29	26,9
Kötü	8	3,1	19	17,6
Toplam	254	100	108	100

Yanıtız: 17

 χ^2 : 30,623

sd:2

p < 0,001

6. Tartışma

Araştırmaya katılan ergenlerin %70,2'si 15-16 ve %29,8'i 17-18 yaş aralığındadır. Bu ergenlerin %44,6'sı erkek ve %55,4'ü ise kızdır. Altındağ'daki liselerde okuyan ergen ailelerinin %76'sında 2 ve 3 çocuk bulunurken, %18'inde 4 ve daha fazla sayıda çocuk bulunmaktadır. Annelerin %9,2'si ve babaların %4,2'si hiç okula gitmemiştir. Annelerin %50,9'u ve babaların %4,4'ü ise ilkokul mezunudur. Annelerin %80,5'i ev hanımı iken babaların %2,2'si işsizdir. Ergen ailelerinin aylık geliri %35,5 oranında 500-1000 YTL arasında değişmekte ve %44,6'sı ise 500 YTL'nin altındadır. Araştırmada aylık gelire göre ailelerin büyük çoğunluğunun alt sosyo-ekonomik düzeyde olduğu görülmektedir. Buna rağmen ergenlerin %62,8'i aylık gelirlerinin ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir.

Sorunu olmayan bir aile olamayacağı gibi, her ailede birden çok sorun olması da doğaldır. Altındağ'daki liselerde okuyan ve araştırmaya katılan ergenlerin ailelerindeki en önemli sorunu ifade etmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamındaki ergenlerden 84'ü konu ile ilgili bu soruyu yanıtızsız bırakırken, analize dahil edilen ergenlerin %50,5'i ailelerindeki en önemli sorunun ekonomik sıkıntı olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada ekonomik sorunları %30,5 ile aile içi anlaşmazlıklar izlenmektedir. Bu iki

sorun en temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. Ergenlerin sadece %3,3'ü ailelerinde şiddet sorunu olduğunu belirtmiştir. Ergenlerin %7,4'ise herhangi bir sorunları olmadığını ifade etmiştir. Bu sonucun, Aile Araştırma Kurumunun 1997 yılında işçi aileleri ile yaptığı çalışmada da ailelerin en önemli sorunları %51,2 ile geçim problemi olduğu sonucuyla paralel bulunduğu söylenebilir (T. C. Başbakanlık AAK, 1998: 35).

Ebeveynlerinin kendilerine fiziksel şiddet uygulayıp uygulamadığına yönelik ergenlerin verdiği yanıtlar incelendiğinde, babaların %18,6'sının ergenlere ve/veya kardeşlerine fiziksel şiddet uyguladığı saptanmıştır (Çizelge 1). Annelerin, babalardan şiddet görme oranı %5,8'dir. Babaların ailedeki tüm bireylere şiddet uygulama oranı ise %12,8'dir. Buna göre ailelerin yaklaşık 1/3'ünde babanın çocuğa yönelttiği şiddet vardır. Pfeiffer ve diğ., (1996) araştırmasında da ergenlerin %42'si son 12 ay içerisinde şiddete maruz kalmışken, babanın anneye şiddet uygulama durumu %7 ile nadir olarak, %6,7 sık olarak görülmektedir. Genellikle babalar kontrol taktiği olarak fiziksel şiddeti kullanmaktadır. Babalar duygularını daha rahat baskı altına alabilirken, öfkelerini kontrol altına alamayıp bu öfkelerini kadınlara göre

daha kolay şiddete dönüştürmektedir (Coontz ve Martin, 1990: 79).

Araştırma sonunda, annelerin %28,2'si ergenlere ve/veya kardeşlerine şiddet uygulamışlardır. Annelerin ailedeki tüm bireylere şiddet uygulama oranı ise %1,6'dır. Buna göre yine ailelerin yaklaşık 1/3'ünde annelerin çocuğa yönelttiği şiddet bulunmaktadır. Aile içi şiddet ülkemizde hiç şüphesiz oldukça yaygındır. Nitekim araştırmamızda elde edilen bulgular da bunu desteklemektedir. Ergen ailelerinin %30'unda babanın çocuğa yönelik uyguladığı fiziksel şiddet saptanmışken, %20'sinde de babanın annelere yönelik uyguladığı fiziksel şiddet bulunmaktadır. Ayrıca çocuklar kendileri fiziksel şiddete maruz kalmaları bile annelerinin fiziksel şiddete maruz kaldıklarını görerek %5,8 oranında ağır bir duygusal şiddete maruz kalmaktadır. Ancak ailede fiziksel şiddet babanın şiddeti ile sınırlı değildir. Annelerin de aile içinde çocuğa yönelik fiziksel şiddet uygulama oranı %30 bulunmuştur. Yani her 3 çocuktan biri aile içinde fiziksel şiddete maruz kalmaktadır ki fiziksel şiddetin olduğu her yerde duygusal şiddet de bulunmaktadır. Buna paralel olarak da ebeveynlerin aile içinde çocuğa yönelik duygusal şiddet uygulama oranı %30'un üzerinde çıkmıştır.

Ergenin cinsiyetinin babanın aile içinde fiziksel şiddet uygulama durumu ile ilişkili olup olmadığını anla-

mak için χ^2 analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Çizelge 2'de sunulmuştur. Babasının aile içinde şiddet uygulamadığını ifade eden ergenlerde kızların oranı %57,8 iken erkeklerin oranı %42,2 bulunmuştur. Babasının kendisine şiddet uyguladığını ifade ergenlerin %56,7'sini erkekler oluştururken, babasının annesine şiddet uyguladığını belirten kızların oranı %61,9 ve babasının tüm aile üyelerine şiddet uyguladığını belirten kızların oranı %65,2 ile erkeklerden (%34,8) fazladır. Erkekler aile içinde daha fazla şiddete maruz kalmakla birlikte ergenin cinsiyeti ile babanın aile içinde şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).

Ergen cinsiyetinin annenin aile içinde fiziksel şiddet uygulama durumu ile ilişkili olup olmadığını anlamak için χ^2 analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Çizelge 3'de sunulmuştur. Anne tarafından ailede fiziksel şiddet uygulandığını ifade eden ergenlerin %64,8'i kız, %35,2'si erkektir. Cinsiyet ile annenin aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, Segal ve Iverson (1990)'un belirlediği, kız çocuklara erkek çocuklardan daha fazla oranda şiddet uygulandığı sonucuyla paralel bulunmuştur ($p>0,05$).

Özetle, ergenin cinsiyeti ile ebeveynlerin aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, babalarının aile içinde çocuğa yönelik fiziksel şiddet uyguladığını söyleyen erkek çocukların ve annelerin çocuğa yönelik fiziksel şiddet uyguladığını söyleyen kız çocuklarının oranı daha yüksek bulunmuştur.

Anne ve babanın eğitim durumunun aile içi şiddete etkide bulunabileceği düşünülmektedir. Babanın eğitim durumunun aile içinde fiziksel şiddet uygulaması ile ilişkisi olup olmadığına bakmak için χ^2 analizi yapılmış olup elde edilen bulgular Çizelge 4'de sunulmuştur. Fiziksel şiddet uygulayan babaların eğitim düzeyine bakıldığında bunların büyük bir kısmının ilkokul mezunu veya hiç okula gitmeyenlerden oluştuğu saptanmıştır. Ancak babanın eğitim seviyesi yükseldikçe ihmal ve istismar davranışlarında azalma görülmektedir.

Tüm eğitim gruplarındaki babalardan aile içinde şiddet uygulandığı görülmekle birlikte babanın eğitim durumu ile aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Ebeveynlerin eğitim durumları ile aile içinde fiziksel şiddet uygulamaları arasında anlamlı ilişki bulunmazken, aylık gelirin ihtiyaçları karşılamaması babanın aile içinde fiziksel şiddet

uygulamasını arttırmaktadır. Sonuç olarak ekonomik sıkıntı çeken ailelerde bu stres faktörünün babanın şiddet uygulamasına bir sebep oluşturduğunu göstermektedir. Annelerin çoğunluğunun ev kadını olduğu göz önüne alınırsa, evi geçindirme sorumluluğunun büyük oranda babada olması nedeniyle aylık gelirin ihtiyaçları karşılamaması babaların stres düzeyini artırarak şiddet davranışı uygulama durumlarına olumsuz bir etkide bulunduğu söylenebilir.

Annenin eğitim durumunun aile içinde fiziksel şiddet uygulaması ile ilişkisi olup olmadığına bakmak için χ^2 analizi yapılmış olup elde edilen bulgular Çizelge 5'de sunulmuştur. Ailede fiziksel şiddet uygulayan annelerin %64,8'i ilkokul mezunu veya hiç okula gitmemiş, %31,9'u lise mezunu, %16,7'si ortaokul mezunu ve %4,6'sı yüksekokul-fakülte mezunudur. Annenin eğitim durumu ile aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$). Annenin eğitim seviyesi yükseldikçe ihmal ve istismar davranışlarında azalma görülmüştür.

Ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesinin babanın aile içinde fiziksel şiddet uygulama durumu ile ilişkili olup olmadığını anlamak için χ^2 analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur. Babası tarafından aile içinde fiziksel şiddet uygulanmasına rağmen hepimize

uygulandı şeklinde ifade edenlerin %47,8'i, anneme şiddet uygulandı şeklinde ifade edenlerin %52,4'ü ve bana ve/veya kardeşlerime şiddet uyguladı şeklinde ifade edenlerin %64,2'si aile ilişkilerinin iyi olduğunu düşünmektedir. Aile ilişkilerini değerlendirme ile babanın aile içinde fiziksel şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesini etkileyen önemli bir faktörün babanın aile içinde fiziksel şiddet uygulaması olduğu saptanmıştır.

Ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesinin annenin aile içinde fiziksel şiddet uygulama durumu ile ilişkili olup olmadığını anlamak için x^2 analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 7'de sunulmuştur. Annesinin aile içinde fiziksel şiddet uyguladığını ifade eden ergenlerin %55,6'sı aile ilişkilerini iyi olarak değerlendirirken, %26,9'u orta olarak ve %17,6'sı kötü olarak değerlendirmektedir. Annesinin fiziksel şiddet uygulamadığını belirtenlerin sadece %3,1'i aile ilişkilerini kötü olarak değerlendirmiştir. Aile ilişkilerini değerlendirme ve annenin ailede fiziksel şiddet uygulaması arasında yapılan istatistiksel analiz sonunda $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesini etkileyen önemli faktörlerden bir diğerinin annenin aile içinde fizik-

sel şiddet uygulaması olduğu belirlenmiştir.

7. Sonuç ve Öneriler

Aile içi şiddet, özellikle de ailede çocuğa yönelik şiddet toplumumuz tarafından genellikle çocuğun disiplin edilmesinde bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Oysa aile içi şiddet sağlıklı iletişim kurulamayan ailelerde ortaya çıkan ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyen bir davranış şeklidir. Ergenlerin aile içinde şiddete maruz kalma durumları ve aile ilişkileri, Ankara İli Altındağ İlçesinde 9 okuldaki 379 öğrenciyle yapılan araştırma sonunda belirlenebilmiştir.

Araştırma kapsamına giren ergen ailelerinin %31,4'ünde babanın çocuğa uyguladığı fiziksel şiddet ve %18,6'sında babanın anneye uyguladığı fiziksel şiddetin var olduğu saptanmıştır. Bunun yanında ailelerin %29,8'inde de annenin çocuğa uyguladığı fiziksel şiddet vardır.

Ancak aile içi şiddeti ailenin en önemli sorunu olarak gören ergenlerin oranı sadece %3,3'tür. Aile içinde şiddete maruz kalma ile ergenin aile ilişkilerini değerlendirme durumu arasında $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ergenin aile ilişkilerini değerlendirmesini etkileyen önemli faktörün "baba ve annenin aile içinde fiziksel şiddet uygulaması" olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonunda ergenin aile içinde yaşamış olduğu şiddetin önlenmesine yönelik yapılabilecek çalışmalar aşağıda sunulmuştur;

Ülkemizde her okulda rehberlik servisi ve yeterli sayıda rehber öğretmen ve psikolojik danışman bulunmaması nedeniyle ergenler sorunlarını çözmede profesyonel destek alamamaktadır. Ayrıca halen okullarda sosyal hizmet uzmanları (SHU) da istihdam edilmemektedir. Özellikle şiddetin son derece yaygın bir davranış olduğu göz önünde bulundurulursa, kalabalık okul ortamlarında sorunlarını çözme konusunda desteksiz kalan ergenler hem ailede hem de aile dışında şiddete maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle her okulda rehberlik servisi kurulması sağlanmalı ve bu servislerde mümkün olduğunca SHU da çalıştırılmalıdır (Allen-Meares, 2004).

Toplumumuzda aile içinde çocuğa yönelik şiddet genellikle normal karşılanmaktadır ve ebeveynlerin çocuklarının disiplinini sağlaması konusunda çocuklarına şiddet uygulamaya hakları olduğu düşüncesi yaygındır. Bu araştırmada da aile içinde fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalmadığını ifade eden ergenlerin bir kısmının kendilerine yöneltilen şiddeti normal olarak algılamalarından dolayı şiddete maruz kalmadıklarını ifade ettikleri düşünülmektedir. Çünkü şiddet uygulayan ebeveynler şiddet uygulama konusunda aşırıya

kaçmadıkları sürece çevrelerinden olumsuz bir geribildirim almazlar. Bundan dolayı öncelikle toplumda şiddet konusunda farkındalık yaratmak gerekmektedir. 1 tokat da şiddettir, bir çimdik de, hastanelik edecek kadar dövmek de. Bu anlayış toplum tarafından ne kadar kabul görürse aile içi şiddete bakışta o düzeyde değişecektir. Şiddet mağduru çocuğun ya da ergenin tespit edilip tedaviye yönlendirilmesi için öncelikle okul personeline önemli görevler düşmektedir. SHU, fiziksel, duygusal ve cinsel şiddetin belirtilerini öğrenme ve bunları fark edip mağdur ve aile karşısında uygun davranışlar sergileyebilmeleri konusunda okul personeline danışmanlık yapmalıdır (Sheafer ve Horejsi, 2002).

Aile içi şiddet ancak multidisipliner bir çalışma sonucunda ortadan kaldırılabilir (Aktaş, 2005: 93). Bundan dolayı SHÇEK ve Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı'nın ortak olarak gerçekleştireceği mikro, mezzo ve makro düzeydeki çalışmalar, hem bireysel düzeyde şiddet mağdurunu ve ailesini koruyacak sistemin oluşmasını sağlayacak, hem de ulusal düzeyde hazırlanacak politikaların daha etkin şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Allen-Meares, P. (2004) *Social Work Services in School*. Boston: Pearson Education, USA.
- Aktaş, A. M. (2005) "Aileyle Çalışmak, Profesyonellerin Rol ve Fonksiyonları". *Aile Danışmanlığı El Kitabı*. Ankara: Matus Basımevi, 93-107.
- Arıkan, Ç. (1987) "Sosyal Hizmetler Açısından Şiddet ve Bir Türü Olarak Kadına Yönelik Şiddet". *H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O Dergisi*, (1) 75-97.
- Arıkan, Ç. (1988) "Ailede Çocuğa Yönelik Şiddet". *H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 6 (1-2-3) 81 .
- Buchner, G. ve Diğerleri. (1998) Gewalt Gegen Kinder. *Internet Sitesi: www.Bmsg. gv.at*.
- Burgess, R., Lise, L. ve M. Youngblade. (1990) "Social Incompetence and The Intergenerational Transmission of Abusive Parental Practices". Edt: Gerald D. Hotaling, David Finkelher, John T. Kirkpatrick, Murray A. Straus. Sage Publication. *Family Abuse and its Consequences New Directions in Research*.
- Coontz, D.P. ve Martin, A.J. (1990) "Understanding Violent Mothers and Fathers: Assessing Explanations Offered by Mothers and Fathers for Their Use of Control Punishment". Edt: Gerald D. Hotaling, David Finkelher, John T. Kirkpatrick, Murray A. Straus. Sage Publication. *Family Abuse and its Consequences New Directions in Research*.
- Dökmen, Ü. (2004) *Küçük Şeyler*. İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- Gaudin, J. ve Jr. M. (1988) "Treatment of Families who Neglect Their Children". *USA: Families in Trouble Series*, (4), Ed: Elam W. Nunnally, Catherine S. Chilman, Fred M. Cox .
- Gelles, R.S. ve M.A. Strauss (1990) "How Violent are American Families? Estimates from the National Family Violence Resurvey and Other Studies". Newsbury Park: Edt: Gerald T Hotaling, David Finkelhor, John T. Kirkpatrick, Murray A. Strauss. Third Printing. *Family Abuse and its Consequences. New Directions in Research*.
- Horton, B. C. ve T.K. Cruise (2001) *Child Abuse and Neglect: The School's Response*. Newyork: The Guilford Press.
- Howes, C. (1990) "Abused and Neglected Children with Their Pers". Edt: Gerald D. Hotaling, David Finkelher, John T. Kirkpatrick, Murray A. Straus. Sage Publication. *Family Abuse And Its Consequences New Directions in Research*.
- İçli, T. (1995) *Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu*. Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Bizim Büro Basımevi
- İl, S. (2001) "Aile Yaşamı ve Gereksinimleri". *Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar Ve Sorun Alanları: Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan*. Ankara: Aydınlar Matbaası.
- Kadushin, A. (1970) *Child Welfare Services*. Newyork: The Macmillan Company.
- Kadushin, A. (1988) Neglect in Families. *Mental Illness, Delinquency, Addictions and Neglect Families in Trouble Series*, (4), Ed: Elam W Nunnally, Catherine S. Chilman, Fred M. Cox ,US.
- Karasar, N. (2005) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3 A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd, 5. Basım.

- Kars, Ö. (1996) *Çocuk İstismarı: Nedenleri ve Sonuçları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Kirst-Ashman, K.K. ve G.H. Hull J.R. (1999) *Understanding Generalist Practice*. Second Edition. Chicago: Nelson Hull Publishers.
- Koşar, N. (1989) *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 42-48.
- Kozcu, Ş. (1991) "Çocuk İstismarı ve İhmal". *Aile Yazıları 3: Birey, Kişilik ve Toplum*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları. Bilim Serisi 5/3
- Mousavi, M.N. ve Rogers, J.R. (2001) *Child Abuse and Depression in Iranian Students: An Empirical Investigation*. *Annual Conference of The American Psychological Association*. San Francisco.
- Oskay, G. (1991) "Dayak Konusunda Ana-Baba Ergenin Tutumu". *Aile Yazıları 3: Birey, Kişilik ve Toplum*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları. Bilim Serisi 5/3.
- Pfeiffer, C., P.W. ve D.E. (1999) "Innerfamiliaere Gewalt Gegen Kinder Und Jugendliche Und Ihre Auswirkungen". *KFN (Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen) Forschungsbericht 80* *Internet Adresi: www.kfn.de/fb80.pdf*
- Segal, M. ve T. J. Iverson (1990) "Characteristics of the Children", *Child Abuse and Neglect*, Newyork: Garland Publishing.
- Sheafer B.W.S. Ve C. R. Horejsi. (2002) *Techniques and Guidelines for Social Work Practice* 6.Eddition. Boston.
- Tang, C.S. (1996) "Adolecent Abuse in Hong Kong Chinese Families". *Child Abuse and Neglect: The International Journal*, 20 (9) 873-78
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi
- Yörükoğlu, A. (1992) *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.